

ΔΙΑΛΟΓΟΙ ΟΜΑΔΑΣ ΠΡΩΤΟΒΟΥΛΙΑΣ ΠΟΛΗ+ΚΡΙΣΗ

ΜΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ ΜΕ ΤΟΝ ΘΩΜΑ ΜΑΛΟΥΤΑ ΓΙΑ ΤΙΣ ΜΕΤΑΒΑΛΛΟΜΕΝΕΣ ΓΕΩΓΡΑΦΙΕΣ ΤΩΝ ΠΟΛΕΩΝ

Εδώ δημοσιοποιούνται τα πρακτικά μιας ωριαίας συζήτησης που πραγματοποιήθηκε τη Δευτέρα, 7 Απριλίου 2014 με τη Γεωργία Γεμενετζή, η οποία επιμελήθηκε και την τελική μορφή τους. Για την αναπαραγωγή του συνόλου ή τμήματος του κειμένου σε οποιαδήποτε μορφή παρακαλώ να επικοινωνήσετε με τον Γρηγόρη Καυκαλά στη διεύθυνση gkafkala@arch.auth.gr

Θωμάς Μαλούτας, Καθηγητής Γεωγραφίας, Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο

Γεωργία Γεμενετζή. Η αύξηση της φτώχειας, η αδυναμία κάλυψης στέγης, η εγκληματικότητα είναι προβλήματα που προϋπήρχαν κυρίως στις μεγάλες πόλεις και φαίνεται πως επιδεινώνονται από την οικονομική κρίση, οδηγώντας στη διαμόρφωση ευάλωτων και περιθωριοποιημένων κοινωνικών ομάδων. Ποια πιστεύετε ότι είναι τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά και οι προοπτικές των κοινωνικών ανισοτήτων σήμερα;

Θωμάς Μαλούτας. Πράγματι επιβεβαιώνεται η αύξηση των ανισοτήτων, αφενός με την αύξηση της απόστασης μεταξύ πλουσιότερων και φτωχότερων κοινωνικών ομάδων (σύμφωνα με τον J. Urry 10 εκατ. άτομα διέθεταν το 2010 περί

τα \$21 τρις σε εξωχώριους τραπεζικούς λογαριασμούς, κάτι που ισοδυναμούσε με το ΑΕΠ των ΗΠΑ και της Ιαπωνίας μαζί και αποτελεί χαρακτηριστική ένδειξη της επιδείνωσης της σχέσης κεφαλαίου και εργασίας που έχει επιφέρει για τη δεύτερη η καπιταλιστική παγκοσμιοποίηση), αφετέρου με την αύξηση της απόστασης μεταξύ πλουσιότερων και φτωχότερων περιοχών στο εσωτερικό των πόλεων.

Οι εξελίξεις αυτές έχουν τεκμηριωθεί ερευνητικά σε πολλές πόλεις διεθνώς και κυρίως σε εκείνες που αποτελούν κέντρα στρατηγικής διαχείρισης της παγκόσμιας καπιταλιστικής οικονομίας (world cities

κατά τον J. Friedman ή global cities κατά τη S. Sassen). Οι ερευνητές αυτοί (και ιδίως η Sassen) υποστηρίζουν μάλιστα ότι η αυξανόμενη κοινωνική ανισότητα οδηγεί τόσο σε κοινωνική όσο και σε χωρική πόλωση (δηλαδή σε συγκέντρωση όλο και περισσότερων στα άκρα της κοινωνικής ιεραρχίας, αλλά και σε ένταση του στεγαστικού διαχωρισμού, με απλά λόγια του πόσο διαχωρισμένοι είναι οι τόποι όπου μένουν πλούσιοι και φτωχοί). Άλλοι ερευνητές έχουν εστιάσει στην απομόνωση και τον αποκλεισμό του χαμηλότερου τμήματος της κοινωνίας της πόλης που μπαίνει σταθερά στο περιθώριο αποκλειόμενο από την αγορά εργασίας και από τις προνοιακές παροχές. Πρόκειται για συνθήκες προωθημένης περιθωριακότητας (advanced marginality κατά τον L Wacquant). Στον αντίποδα, οι υπέρ-πλούσιοι αποκόβονται οργανικά, επίσης, από τους τόπους όπου ζουν καθώς η σχέση τους με την κοινωνία διαμεσολαβείται από το χρηματιστήριο και γίνεται απόλυτα ρευστή και α-τοπική. Έτσι, φθάνουμε σε μια κατάσταση όπου οι φτωχοί απόκληροι αποκλείονται κοινωνικά και χωρικά και ουσιαστικά δεν βρίσκονται πουθενά, ενώ οι υπέρ-πλούσιοι επιλέγουν να απομονώνονται όπου θέλουν από την κοινή θέα και επαφή με την κοινωνία, αλλά ουσιαστικά βρίσκονται παντού.

Ωστόσο, η επικέντρωση στο τι γίνεται στα άκρα της κοινωνικής κλίμακας και στις

ακραίες περιοχές των πόλεων, ενδεχομένως στρεβλώνει τη συνολική εικόνα. Οι θεωρίες περί κοινωνικής πόλωσης έχουν επικριθεί για αυτό ακριβώς. Υπάρχει υποβάθμιση του ενδιαφέροντος για το τι συμβαίνει στο μεγαλύτερο τμήμα της κοινωνίας που είναι τα μεσαία στρώματα και οι μεσαίες περιοχές των πόλεων. Αυτό το κοινωνικό μέσο το οποίο εξακολουθεί να αποτελεί την πλειονότητα, να μην μειώνεται αριθμητικά και –στις κοινοβουλευτικές δημοκρατίες– αποτελεί έναν εξαιρετικά κρίσιμο παράγοντα για το ποια θα είναι η συνέχεια. Και στην Αθήνα και τη Θεσσαλονίκη της κρίσης, αυτό το κοινωνικό μέσο, παρά την πίεση, τη φτωχοποίηση και τις αρνητικές προοπτικές κοινωνικής κινητικότητας, δεν είναι υπό εξαφάνιση και το πολιτικό του βάρος θα είναι καθοριστικό για τις μελλοντικές εξελίξεις. Οπότε, παρά τη διεύρυνση των κοινωνικών ανισοτήτων και τις οριακές καταστάσεις στις οποίες οδηγούνται τόσο οι χαμηλότερες όσο και οι ψηλότερες κοινωνικές ομάδες και περιοχές, χρειάζεται μια ερευνητική και πολιτική έμφαση στο τι συμβαίνει στο μεγαλύτερο κομμάτι της κοινωνίας γιατί χωρίς αυτό δεν μπορούν να υπάρξουν και οι οποιεσδήποτε λύσεις.

Γεωργία Γεμεντζή. Πιστεύετε ότι ομάδες όπως οι νέοι, οι γυναίκες ή οι μετανάστες είναι αυτές που πλήττονται περισσότερο από την οικονομική κρίση, και πώς θα

μπορούσαμε να το εξηγήσουμε αυτό, εφόσον συμβαίνει;

Θωμάς Μαλούτας. Οπωσδήποτε ορισμένες ομάδες πλήττονται περισσότερο από άλλες. Και υπάρχει ερμηνεία γιατί είναι δυσκολότερο σε κάποιους σε νεαρή ηλικία να έχουν πρόσβαση στην αγορά εργασίας, ή γιατί υπάρχουν περισσότερα εμπόδια για τις γυναίκες, ή για τους μετανάστες για τους οποίους είναι ακόμα πιο προφανείς οι λόγοι που έχουν μεγαλύτερη δυσκολία, όχι μόνο στο να βρουν δουλειά, αλλά και σε πολλές άλλες διαδικασίες που εντάσσουν σε μια ομαλή καθημερινότητα. Τα ζητήματα αυτά εκφράζονται και από επιμέρους κινήματα, αλλά χρειάζονται και συνολικότερες λύσεις.

Γεωργία Γεμενετζή. Κατά την εκτίμησή σας, νομίζετε ότι αυτές οι διαφορές των κοινωνικών ανισοτήτων είναι τόσο έντονες στις μικρές πόλεις όσο είναι και στα μεγάλα πολεοδομικά συγκροτήματα;

Θωμάς Μαλούτας. Σίγουρα οι κοινωνικές αντιθέσεις και πολώσεις είναι μικρότερες όσο κατεβαίνουμε στην ιεραρχία των πόλεων. Ωστόσο, υπάρχουν μερικές φορές ιδιαίτερες καταστάσεις όσον αφορά κάποιες πόλεις πολύ εξειδικευμένες σε έναν τομέα και εκεί μπορεί να υπάρχουν ειδικά φαινόμενα, αλλά, κατά κανόνα, όσο μεγαλύτερη είναι η πόλη τόσο εντονότεροι

είναι οι διαχωρισμοί στο εσωτερικό της. Και αυτό δεν είναι φαινόμενο που εμφανίζεται μόνο στην Ελλάδα, αλλά και διεθνώς.

Γεωργία Γεμενετζή. Υπάρχουν δυνατότητες να ενισχυθούν οι κοινωνικές παροχές σε αυτές τις ευάλωτες ομάδες σήμερα, στην εποχή της κρίσης. Δηλαδή, έχει δυνατότητες η Τοπική Αυτοδιοίκηση να δράσει ανεξάρτητα από το κεντρικό κράτος, ώστε να παρέχει κάποιες διευκολύνσεις όσον αφορά την υγεία, τη στέγαση σε ομάδες που πλήττονται από την κρίση;

Θωμάς Μαλούτας. Είναι πολύ δύσκολα τα πράγματα διότι οι προϋπολογισμοί της αυτοδιοίκησης είναι πολύ ελλιπείς και, παράλληλα, απόλυτα εξαρτημένοι από την κεντρική διοίκηση. Δεν υπάρχει ούτως ή άλλως ανεξάρτητη φορολόγηση που να ελέγχεται από την τοπική αυτοδιοίκηση. Οπότε, δεν υπάρχουν τα χρηματοδοτικά εργαλεία για διαμόρφωση πολιτικής σε τομείς ιδιαίτερα νευραλγικούς. Και μιλάμε και για μια χώρα όπου η τοπική αυτοδιοίκηση παραδοσιακά δεν είχε αρμοδιότητες σε πολύ σημαντικούς τομείς προνοιακών πολιτικών, δηλαδή ούτε στην εκπαίδευση –παρά μόνο σε πολύ μικρό βαθμό, με τα σχολικά κτίρια μόνο να emπίπτουν στις αρμοδιότητες της αυτοδιοίκησης– ούτε στην υγεία, σε αντιθεση με άλλες χώρες όπου αυτό είναι καθεστώς. Ωστόσο, όπως και αλλού, η κυρίαρχη τάση πλέον είναι η μεταφορά

αρμοδιοτήτων στην αυτοδιοίκηση χωρίς τους απαιτούμενους πόρους.

Από την άλλη πλευρά, στις σημερινές συνθήκες υπάρχουν καινούριες συλλογικότητες που προβάλλουν -με κινηματικό ή άλλο παραδοσιακότερο τρόπο- αιτήματα προς την κατεύθυνση που αναφέρατε και εκεί η τοπική αυτοδιοίκηση θα μπορούσε να έχει ένα ρόλο οργάνωσης, πολιτικής πλαισίωσης και κατεύθυνσης αυτών των κινημάτων ώστε να δημιουργηθούν συνέργιες και να οδηγηθούν όλα αυτά προς κάποιο τελικό αποτέλεσμα που θα έχει έναν κοινωνικά θετικό χαρακτήρα,. Και ο κοινωνικά θετικός χαρακτήρας αφορά ένα μέλλον βασισμένο σε σχέσεις αλληλεγγύης, παρά σε σχέσεις ανταγωνισμού.

Γεωργία Γεμεντζή. Η αυξανόμενη ανεργία -επακόλουθο της κρίσης και της ύφεσης- έχει επηρεάσει κάθε οικονομική δραστηριότητα. Παράλληλα, η άτυπη εργασία-οικονομία εντείνεται ενώ οι αγορές εργασίας αναδιαμορφώνονται. Εκτιμάτε πως οι πόλεις έχουν τη δυνατότητα να ανταποκριθούν στην τρέχουσα κατάσταση, δημιουργώντας υψηλής ποιότητας και μακράς διάρκειας θέσεις εργασίας που θα αρμόζουν στα χαρακτηριστικά του ανθρώπινου δυναμικού τους;

Θωμάς Μαλούτας. Αυτή η ερώτηση είναι δύσκολο να απαντηθεί σε επίπεδο πόλης, ενώ γίνεται όλο και πιο δύσκολο να

απαντηθεί και σε επίπεδο εθνικής επικράτειας μέσα σε έναν κόσμο που παγκοσμιοποιείται με τον τρόπο που παγκοσμιοποιείται. Υπάρχουν κάποια πρότυπα με τα οποία επιδιώκεται αυτό που αναφέρατε, δηλαδή αυτές οι αλλαγές στην αγορά εργασίας που θα μπορούσαν να φέρουν θέσεις εργασίας και να είναι υψηλού επιπέδου, επίζητες. Η μοναδική επιλογή σύμφωνα με τη νεοφιλελεύθερη αντίληψη είναι ότι, σε συνθήκες όπου οι πόλεις υποτίθεται ότι βρίσκονται σε συνεχή ανταγωνισμό για την προσέλκυση επενδύσεων από τις οποίες θα προκύψουν και νέες θέσεις εργασίας, θα πρέπει να δώσουν γην και ύδωρ ώστε να προσελκύσουν δραστηριότητες που προσφέρουν τις πλέον επίζητες θέσεις εργασίας, κάτι που υποτίθεται ότι θα οδηγήσει και στη διάχυση ενός γενικότερου οικονομικού δυναμισμού. Αυτές οι καλές θέσεις εργασίας ανταποκρίνονται ουσιαστικά στις θέσεις εργασίας μιας διεθνούς εργασιακής ελίτ που κινείται σε θέσεις που δίνουν κυρίως μεγάλες διεθνείς επιχειρήσεις καθώς και επιχειρήσεις που προσφέρουν σε αυτές τις διεθνείς επιχειρήσεις υψηλού επιπέδου υπηρεσίες. Οπότε, για να φέρεις σε ορισμένες πόλεις τέτοιες θέσεις εργασίας πρέπει να δώσεις γην και ύδωρ στις επιχειρήσεις οι οποίες προσφέρουν τέτοιες θέσεις εργασίας. Για να δώσεις όμως γην και ύδωρ σε αυτές τις επιχειρήσεις θα πρέπει να τα αφαιρέσεις από

κάπου άλλού, από τις μεσαίες και χαμηλότερες θέσεις εργασίας τις οποίες θα χρησιμοποιήσουν και αυτές οι επιχειρήσεις και θα πρέπει να τις πάρουν σε χαμηλότερο κόστος ή από τις υπηρεσίες που θα καταναλώνουν υπερβολικά αυτές οι επιχειρήσεις. Με αποτέλεσμα για να φέρεις τις πολύ επίζητες θέσεις εργασίας θα πρέπει να “τσακίσεις” την υπολοιπη σου αγορά εργασίας και να υποβαθμίσεις το μεγαλύτερο κομμάτι των θέσεων εργασίας στην περιοχή σου. Και αυτό συμβαίνει πολύ περισσότερο σε πόλεις που δεν είναι σαν τη Νέα Υόρκη ή το Λονδίνο, που δεν έχουν την ανάγκη να δώσουν γη και ύδωρ, αλλά σε “κανονικές” πόλεις, όπως οι ελληνικές πόλεις αλλά και οι περισσότερες πόλεις στον πλανήτη.

Διάφοροι διανοητές έχουν κάνει επάγγελμα τη συμβουλευτική στις πόλεις για το πώς θα οργανώσουν τη στρατηγική τους αυτή, με γνωστότερο μάλλον τον R. Florida και τη στόχευση στην προσέλκυση των λεγόμενων δημιουργικών επαγγελματιών. Οι στρατηγικές αυτές αφορούν την ποιότητα ζωής και το ύψος της πόλης, στο βαθμό όμως που αναφερόμαστε σε πόλεις με παραπλήσια κατά τα άλλα χαρακτηριστικά. Οι διάφορες πόλεις έχουν προφανώς πολύ διαφορετικές δυνατότητες να καθορίζουν τους όρους του παιχνιδιού καθώς πολλά εξαρτώνται από τη θέση τους στον παγκόσμιο καταμερισμό των επίζητων και λιγότερο επίζητων θέσεων εργασίας. Άλλες

δυνατότητες έχει το Λονδίνο, άλλες η Αθήνα και άλλες ο Βόλος. Οι πόλεις με χαμηλότερες προδιαγραφές θα πρέπει συνήθως να πλειοδοτήσουν παρέχοντας κίνητρα σε επιχειρήσεις που απασχολούν ανάλογο δυναμικό, κίνητρα όμως που συχνά σημαίνουν χαμηλότερη ποιότητα θέσεων εργασίας για πολλούς άλλους καθώς η ελκυστικότητα αφορά σε μεγάλο βαθμό τον περιορισμό του κόστους των χαμηλότερης εξειδίκευσης εργαζόμενων που θα χρησιμοποιήσουν οι επιχειρήσεις αυτές ή των υπηρεσιών που θα αγοράζουν τοπικά μέσω υπερβολικών. Όσο περισσότερο, μάλιστα, διεθνοποιείται η στρατηγική μιας πόλης (αλλά και η πραγματικότητα της αγοράς εργασίας της, δηλαδή όσο μεγαλώνει το τμήμα της που ανήκει σε μια εύκολα μετακινούμενη διεθνή εργασιακή ελίτ), τόσο στενεύουν και τα περιθώρια να ελέγξει τους όρους του παιχνιδιού.

Οι περισσότερες ‘κανονικές’ πόλεις (όπως η Αθήνα και η Θεσσαλονίκη) δεν αποτελούν μαγνήτες για το διεθνές εργασιακό δυναμικό υψηλών προσόντων που απασχολούν μεγάλες πολυεθνικές εταιρείες καθώς και επιχειρήσεις που προσφέρουν σε αυτές σημαντικές υπηρεσίες. Αυτό σημαίνει ότι αν θέλουν να πλειοδοτήσουν σε έναν τέτοιο ανταγωνισμό θα πρέπει να αφαιρέσουν ακόμη περισσότερους πόρους που καλύπτουν ανάγκες όσων κατέχουν μεσαίες και χαμηλές θέσεις στην εργασιακή ιεραρχία. Εάν λοιπόν ο στόχος είναι η

γενική ανύψωση του επιπέδου ζωής και η δικαιότερη κατανομή του κοινωνικού προϊόντος, το να στοχεύσουν οι πόλεις μέσα από συνεχείς παραχωρήσεις σε βάρος της ποιότητας των υφιστάμενων θέσεων εργασίας να προσελκύσουν επενδύσεις που θα φέρουν νέες και υψηλότερου επιπέδου θέσεις, είναι αδιέξοδη στρατηγική. Άλλωστε, η πραγματικότητα και των επιτυχημένων παραδειγμάτων αυτού του προτύπου, όπως πόλεις σαν την Νέα Υόρκη και το Λος Άντζελες αποτελούν ζωντανή απόδειξη ότι ο οικονομικός δυναμισμός που προκύπτει όχι απλώς δεν διαχέεται κοινωνικά, αλλά οδηγεί σε περαιτέρω ένταση των ανισοτήτων, καθώς εκτός από μια εξαιρετικά πολωμένη αγορά εργασίας, έχουν και εξαιρετικά πολωμένα κοινωνία. Οπότε είναι αδιέξοδη αυτή η στρατηγική με τέτοιους όρους ακόμα και όταν είναι πετυχημένη. Βέβαια, είναι ακόμη χειρότερη όταν αποτυγχάνει. Επομένως αν εγκλωβιστείς στο μοντέλο ότι οποιαδήποτε βελτίωση θα έρθει μέσα από την ανταγωνιστική σου βελτίωση απέναντι σε άλλες πόλεις, μπαίνεις σε αυτόν τον φαύλο κύκλο να φέρεις κάτι υποτιθέμενα θετικό με πολύ αρνητικά αποτελέσματα για το μεγαλύτερο κομμάτι των θέσεων εργασίας που έχεις στην περιοχή σου. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα να οδηγείσαι, ακόμη και επιτυγχάνοντας τους στόχους σου, στην πόλωση της αγοράς εργασίας και της κοινωνίας στην οποία βρίσκεσαι.

Σύμφωνα με όλα τα παραπάνω, μόνο εύκολο δεν είναι για τις ελληνικές πόλεις να δημιουργήσουν υψηλής ποιότητας και μακράς διάρκειας θέσεις εργασίας που θα αρμόζουν στα χαρακτηριστικά του ανθρώπινου δυναμικού τους. Ένα σημαντικό τεκμήριο της δυσκολίας αυτής για τις ελληνικές πόλεις αποτελεί και το γεγονός ότι, ασχέτως της επιδείνωσης που επέφερε η κρίση, το δυναμικό των μεταναστών απασχολείται συστηματικά σε θέσεις σημαντικά υποδεέστερες των προσόντων του. Έτσι, οι πόλεις θα πρέπει μάλλον να απεμπλακούν από μια τέτοια ανταγωνιστική νοοτροπία (που δημιουργεί πολύ περισσότερους χαμένους παρά κερδισμένους) και να φροντίσουν περισσότερο (μέσα από τις αρμοδιότητες που διαθέτουν και που δεν είναι πάντα πολλές, όπως στην ελληνική αυτοδιοίκηση) να συμβάλλουν στη διαμόρφωση ενός συνολικού περιβάλλοντος ζωής (εργασιακού, προνοιακού και περιβαλλοντικού) που να χαρακτηρίζεται από κοινωνική δικαιοσύνη, αλληλεγγύη και οικολογική φροντίδα, δηλαδή ένα περιβάλλον κοινωνικά και οικολογικά βιώσιμο. Αυτό σημαίνει ότι δεν πρέπει κανείς να περιμένει από την αγορά αυτό που δεν μπορεί να προσφέρει και χρειάζεται σημαντικό άνοιγμα σε διαδικασίες κοινωνικά αλληλέγγυας οικονομίας και σε ανασύσταση προνοιακών δομών ανακαλύπτοντας ένα νέο κράτος πρόνοιας

που για ιστορικούς λόγους η κλασική μορφή του δεν αναπτύχθηκε ποτέ ιδιαίτερα στη Νότια Ευρώπη. Ένα τέτοιο περιβάλλον θα είναι ελκυστικό και για μια ήπια διεθνοποίηση της τοπικής αγοράς εργασίας, η οποία έχει το προσόν –σε σχέση με την προσέλκυση της μισθοφορικής εργασιακής ελίτ– ότι δεν αποσταθεροποιεί και άλλες συνιστώσες της τοπικής κοινωνικής συγκρότησης (για παράδειγμα, η μισθοφορική εργασιακή ελίτ είναι σε μεγάλο βαθμό καλός πελάτης των διαδικασιών ‘εξευγενισμού’ [gentrification] και επηρεάζει σοβαρά τις τοπικές αγορές κατοικίας και την πρόσβαση σε σημαντικές κοινωνικές υπηρεσίες όπως τα σχολεία).

Γεωργία Γεμενετζή. Η μεταβολή της κοινωνικής και οικονομικής βάσης των πόλεων συνεπάγεται αξιόλογες χωρικές μεταβολές, όπως η ‘συρρίκνωση’ των κεντρικών περιοχών, η μαζική φυγή των νέων είτε προς την ύπαιθρο και τις μικρότερες πόλεις είτε προς το εξωτερικό, η τάση επιστροφής πολλών οικονομικών μεταναστών στους τόπους καταγωγής τους, η υποβάθμιση εμπορικών ζωνών. Ποιο θεωρείτε ότι είναι το αποτύπωμα της κρίσης στις κεντρικές περιοχές και την περιφέρεια των πόλεων;

Θωμάς Μαλούτας. Ορισμένες από τις αξιόλογες χωρικές μεταβολές που αναφέρατε παραπάνω δεν έχουν ακόμη τεκμηριωθεί. Θα έλεγα, για παράδειγμα, ότι η φυγή των νέων προς την ενδοχώρα ή το

εξωτερικό δεν είμαι βέβαιος ότι είναι μαζική. Υπάρχουν κάποιες τάσεις φυγής προς το εξωτερικό, αλλά αφορούν εξειδικευμένες ομάδες. Έτσι, μπορεί να υπάρχει σημαντική αύξηση της μετανάστευσης νέων γιατρών προς τη Γερμανία και μηχανικών προς την Αυστραλία, αλλά οι χαμηλότερης εξειδίκευσης νέοι –που πλήττονται μάλιστα σε μεγαλύτερο βαθμό από την ανεργία– έχουν σημαντικά πιο περιορισμένες προοπτικές μετανάστευσης. Γενικά, τα ποσοστά ανεργίας είναι πολύ υψηλότερα σε εκείνους με τα χαμηλότερα προσόντα. Τα σημερινά ποσοστά ανεργίας θα είχαν, σε προηγούμενες δεκαετίες, δημιουργήσει μαζικά ρεύματα μετανάστευσης, αλλά σήμερα οι διεθνείς αγορές εργασίας είναι αρκετά πιο κλειστές και πολύ πιο επιλεκτικές. Υπάρχουν διαφορετικές ανάγκες από παλαιότερα. Ακόμα και χώρες, όπως ο Καναδάς και η Αυστραλία, που θέλουν μετανάστες για την αγορά εργασίας είναι εξαιρετικά επιλεκτικές στο τι ζητάνε καθώς θέλουν εργασιακό δυναμικό με συγκεκριμένα προσόντα και πολύ συγκεκριμένες προδιαγραφές. Πάρα πολύ λίγες είναι οι χώρες που θα ήθελαν ένα χαμηλού επιπέδου εργασιακό δυναμικό.

Επίσης, οι δυνατότητες να αντεπεξέλθει κανείς στις σημερινές δυσκολίες δραστηριοποιούμενος στην την ελληνική εδοχώρα δεν είναι προφανώς περισσότερες από ότι στην πόλη. Κάποιες περιπτώσεις

που προβάλλονται από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης, όπως επιστροφές στο χωριό ή άνοιγμα καινοτόμων επιχειρήσεων στην ελληνική ύπαιθρο, είναι μόνο δείγματα. Υπάρχουν διακριτές τάσεις προς αυτή την κατεύθυνση, αλλά δεν νομίζω ότι συνιστούν μαζικό ρεύμα.

Τέλος, η επάνοδος των μεταναστών στις χώρες τους δεν νομίζω ότι μπορεί, ακόμη τουλάχιστον, να τεκμηριωθεί. Οι βασικές ομάδες (Αλβανοί, Βούλγαροι, Ρουμάνοι) αυξήθηκαν την περίοδο 2001-11 –έστω και σε μικρό βαθμό οι πρώτοι, αλλά σε σημαντικό οι υπόλοιποι. Επίσης, παρά τη σταθεροποίηση των οικονομιών των χωρών αυτών, δεν έχουν δημιουργηθεί οι προϋποθέσεις επανένταξης του σημαντικού τμήματος του ενεργού τους πληθυσμού που μαζικά μετανάστευσε κατά τα προηγούμενα 25 χρόνια, ενώ δεν πρέπει να υποτιμούνται και οι δυσκολίες επανένταξης (και υπάρχουν σχετικές δουλειές για την Αλβανία) μετά από πολλά χρόνια ζωής στην Ελλάδα. Συνεπώς, δεν υπάρχουν οι προϋποθέσεις για μια μαζική επιστροφή. Από τη Ρουμανία έχει φύγει σχεδόν το μισό του ενεργού πληθυσμού, οπότε είναι πάρα πολύ δύσκολο να ξαναπάρει πίσω και να εντάξει αυτόν τον κόσμο.

Όσον αφορά τις χωρικές μεταβολές στο εσωτερικό των πόλεων, οι τάσεις ίσως είναι πιο ξεκάθαρες. Ειδικά όσον αφορά τη μείωση κατοίκων, αλλά και άλλων

δραστηριοτήτων, στα κέντρα των πόλεων. Από την τελευταία απογραφή φαίνεται ότι το κέντρο της Αθήνας έχει χάσει περισσότερους από εκατό χιλιάδες κατοίκους σε μια δεκαετία. Δε θα το συνέδεα αποκλειστικά, ούτε καν προνομιακά με την κρίση. Πρόκειται για μια ιστορία που ξεκινάει από τα μέσα της δεκαετίας του 1970 και προοδευτικά εκτυλίσσεται από τότε. Οπότε είναι δύσκολο να εκτιμήσει κανείς σε πιο βαθμό εξακολουθεί να οφείλεται στους αρχικούς παράγοντες (πυκνοδότηση και υποβάθμιση των συνθηκών ζωής στο κέντρο που οδήγησαν σε νέες επιλογές περιοχής κατοικίας για τα υψηλά και μεσαία στρώματα, αποκέντρωση του εμπορίου ακολουθώντας τη νέα χωροθέτηση της ζήτησης, αποκέντρωση δημόσιων υπηρεσιών με σημαντικό αριθμό απασχολουμένων κ.λπ.) ή στην κρίση. Εκτίμησή μου είναι ότι η ‘συρρίκνωση’ του κέντρου δεν σχετίζεται άμεσα με την κρίση, δεδομένου ότι το κέντρο προσφέρει πολύ πιο προσιτές συνθήκες επιβίωσης, ενώ και η κτηματαγορά είναι παγωμένη εδώ και αρκετό καιρό σηματοδοτώντας περιορισμένη κινητικότητα. Πιο χαρακτηριστικά σημάδια της κρίσης θα έλεγα ότι είναι τα κλειστά καταστήματα, που φαίνονται, και οι χώροι γραφείων, που δε φαίνονται τόσο, σε ένα σχήμα διάσπαρτο στην πόλη, αν και όχι τυχαία διάσπαρτο. Επίσης, οι πολυάριθμες κενές κατοικίες που

αυξάνονται σε μια παράλογη σχέση με τον επίσης αυξανόμενο αριθμό των αστέγων. Αυτός ο διασπάρτος μαρασμός δεν είναι μόνο στο κέντρο, αλλά έχει εξαπλώνεται και στα προάστια. Γενική στασιμότητα και διάσπαρτος μαρασμός είναι τα χαρακτηριστικά της κρίσης στην πόλη περισσότερο από χωρικά εστιασμένες επιπτώσεις, κάτι που προφανώς σχετίζεται τόσο με την κοινωνικά διάχυτη δομή των αστικών ιδιοκτησιών, όσο και με το μικρό μέσο μέγεθος και τη χωρική διάχυση των επιχειρηματικών δραστηριοτήτων.

Γεωργία Γεμενετζή. Η κρίση έχει συμβάλει στην αναστολή των ρυθμών αστικής διάχυσης και προαστιακής ανάπτυξης; Γιατί ξέρουμε, όπως είπατε, ότι τα κέντρα των πόλεων αδειάζουν, αλλά ξέρουμε πού πάνε οι κάτοικοι που φεύγουν από εκεί, πάνε στα προάστια ή γυρίζουν στις μικρές πόλεις, στον τόπο καταγωγής τους;

Θωμάς Μαλούτας. Έχω την αίσθηση ότι στο μεγαλύτερο μέρος πηγαίνουν στα προάστια. Γιατί σε τελική ανάλυση, όσον αφορά την Αθήνα, το συνολικό μέγεθος βρίσκεται στα ίδια επίπεδα με μια δεκαετία πριν. Με αυτό το δεδομένο και τη σχετική αύξηση του πληθυσμού στους περιφερειακούς Δήμους της πόλης νομίζω ότι υπάρχει μια χωρική ανακατανομή κυρίως στο εσωτερικό του μητροπολιτικού συγκροτήματος, παρά μια έξοδος προς την περιφέρεια.

Γεωργία Γεμενετζή. Όσον αφορά την κατοικία, οι ελληνικές πόλεις χαρακτηρίζονται, γενικώς, από μίξη των κοινωνικοοικονομικών στρωμάτων του πληθυσμού, με εξαίρεση ορισμένα προάστια της Αθήνας και της Θεσσαλονίκης. Πώς θεωρείτε ότι έχει επηρεαστεί, λόγω της κρίσης, η στεγαστική κινητικότητα των διαφόρων στρωμάτων του πληθυσμού και τι συνεπάγονται οι αλλαγές αυτές για τη χωρική διάρθρωση της προσφοράς γης και ακινήτων;

Θωμάς Μαλούτας. Λόγω της δομής του συστήματος γης και κατοικίας στις ελληνικές πόλεις, δηλαδή της μεγάλης κοινωνικής διάχυσης της ιδιοκτησίας γης και κατοικίας, οι επιπτώσεις της κρίσης στο στεγαστικό διαχωρισμό είναι περιορισμένες στις ελληνικές πόλεις, ακόμη και τις μεγαλύτερες. Και τυπολογικά περιορίζεται κυρίως σε ορισμένα παραδοσιακά μεγαλοαστικά προάστια ή σε κάποιους θύλακες στο κέντρο. Στον αντίποδα υπάρχουν, επίσης, νέες κυρίως εργατικές περιοχές στην άκρη της πόλης με πολύ ομοιογενή κοινωνικά χαρακτήρα, αλλά είναι αλήθεια ότι η ομοιογένεια –δηλαδή ο διαχωρισμός– είναι μεγαλύτερη στις ακραίες περιοχές των υψηλών κοινωνικών ομάδων. Όπως είπα και προηγουμένως, θεωρώ ότι ακόμη δεν υπάρχουν ευδιάκριτες επιπτώσεις της κρίσης στα σχήματα στεγαστικού διαχωρισμού. Νομίζω ότι το πολύ υψηλό ποσοστό ιδιοκατοίκησης και η μεγάλη κοινωνική της διάχυση αποτελούν μια πρώτη γραμμή ανασχεσης σημαντικών

εξελιξέων, μαζί με το δημογραφικό τοπίο (χαμηλή γεννητικότητα εδώ και 2-3 δεκαετίες που μειώνει την πίεση για νέες κατοικίες και επιτρέπει τις στρατηγικές αναδιανομής του οικογενειακού οικιστικού αποθέματος). Πολύ σύντομα θα είναι διαθέσιμα τα λεπτομερή δεδομένα της Απογραφής του 2011 και –έστω και αν αφορούν τον Μάιο της χρονιάς εκείνης– θα μπορεί κανείς να εντοπίσει κάποιες τάσεις εν τη γενέσει τους.

Επίσης, η δομή των ιδιοκτητών που ενοικιάζουν κατοικίες (μικροϊδιοκτήτες στην μεγάλη πλειονότητά τους) τους καθιστά πιο συνεργάσιμους με την έννοια ότι δεν έχουν πολλές επιλογές και, συνήθως, προσαρμόζουν τις απαιτήσεις τους στα νέα δεδομένα της ζήτησης, καθώς εξαρτώνται από το (πρόσθετο) εισόδημα που τους αποφέρουν οι συνήθως λίγες ιδιοκτησίες τους. Αποτέλεσμα είναι και στην ενοικιαζόμενη κατοικία, όπου οι μετακινήσεις / μεταβολές είναι πιο άμεσες σε περιόδους κρίσης, οι επιπτώσεις να μην έχουν πάρει δραματική μορφή.

Η συνέχιση της πίεσης μέσω των εξασκούμενων πολιτικών τόσο στα εισοδήματα, όσο και στη μικρή περιουσία δεν μπορεί βεβαίως να μην έχουν αποτέλεσμα στον στεγαστικό διαχωρισμό. Ωστόσο, το γενικότερο πάγωμα της αγοράς δείχνει ότι δεν υπάρχει κάποιο ευρύ κοινωνικό στρώμα που είναι έτοιμο να

επωφεληθεί από τις δυσκολίες όσων δεν μπορούν να αντεπεξέλθουν και να αρχίσει έτσι να αναδιαμορφώνεται ο χάρτης του στεγαστικού διαχωρισμού προς τη μία ή την άλλη κατεύθυνση. Δεν βλέπω ποιες θα ήταν σήμερα οι κοινωνικές ομάδες που θα ήθελαν να μπουν για παράδειγμα στα Πατήσια, όπου ενδεχομένως καταρρέουν οι δυνατότητες των μικροϊδιοκτητών να διατηρήσουν τις ιδιοκτησίες τους. Ξένοι επενδυτές μοιάζουν να έχουν σχετικό ενδιαφέρον, αλλά δεν είναι πιθανό να αναδιαμορφώσουν το στεγαστικό διαχωρισμό στην πόλη. Δηλαδή αν υπάρξουν κάποιες σημαντικές διαφοροποιήσεις σε αυτόν τον τομέα δεν τις βλέπω να γίνονται τόσο πολύ μέσα στην πόλη όσο περισσότερο σε περιοχές εκτός πόλης σε συνδυασμό με τουριστική ανάπτυξη και παραθεριστική κατοικία. Μέσα στην πόλη, προς το παρόν και για κάποιο χρονικό διάστημα, βλέπουμε αυτή τη δομή της μικροϊδιοκτησίας να ευνοεί τη διατήρηση του σχήματος του κοινωνικού-στεγαστικού διαχωρισμού που παραδοσιακά υπήρχε και ουσιαστικά να συμβιβάζονται συμφέροντα που κατά παράδοση είναι αντιτιθέμενα, δηλαδή του μικροϊδιοκτήτη και του ενοικιαστή. Σήμερα, υπάρχουν πολύ περισσότερες δυναμικές γέφυρες μεταξύ των δύο παρά σε εποχές ευμάρειας.

Γεωργία Γεμεντζή. Πού επιλέγουν να εγκατασταθούν οι νέες οικογένειες με παιδιά, τα νέα νοικοκυριά, σε εγγύτητα με τα οικογενειακά δίκτυα, στο κέντρο ή στα προάστια;

Θωμάς Μαλούτας. Ήδη πριν από δύο τουλάχιστον δεκαετίες, τα νέα νοικοκυριά που ανήκουν στα μεσαία και υψηλά μεσαία στρώματα άρχισαν να αποστασιοποιούνται χωρικά από τις γονικές περιοχές. Ήταν η αρχή της σταδιακής μετακίνησης αυτών των κοινωνικών στρωμάτων στα προάστια, που ουδέποτε πραγματοποίησαν κάποια μαζική και απότομη έξοδο προς τα προάστια. Όσον αφορά τα εργατικά στρώματα, η μετακίνησή τους ήταν πολύ πιο περιορισμένη. Βλέπει κανείς στις δυτικές περιοχές, στα παραδοσιακά εργατικά προάστια της Αθήνας, το φαινόμενο να εγκαθίσταται εκεί μεγάλο μέρος των νέων νοικοκυριών, ακόμα και στις περιπτώσεις που πρόκειται για κοινωνικά κινητικούς, δηλαδή για άτομα που σπούδασαν και έγιναν γιατροί, δικηγόροι, μηχανικοί. Παρόλα αυτά, εγκαθίστανται κοντά στις γονικές τους περιοχές για λόγους που έχουν σχέση με τα οικογενειακά τους δίκτυα και την αλληλοβοήθεια που παρέχουν. Τα οικογενειακά δίκτυα στις περιοχές αυτές διαθέτουν συνήθως αρκετά λιγότερους πόρους απ' ό,τι τα μέσα και μεγαλοαστικά νοικοκυριά που μπορούν να προσφέρουν αλληλέγγυη και βοήθεια προς τα νοικοκυριά των παιδιών τους με χρηματική μορφή,

συνεπώς, και από απόσταση. Αντίθετα, για τα εργατικά νοικοκυριά με τους περιορισμένους πόρους, αυτό δεν είναι εύκολο. Η βοήθεια αναγκαστικά δίνεται σε είδος και προϋποθέτει χωρική εγγύτητα. Αν τα νοικοκυριά αυτά μετακινούνταν προς περιοχές που θα ταίριαζαν πιο πολύ με το καινούριο τους κοινωνικό στάτους, θα έχαναν σε άλλα επίπεδα, π.χ. θα έπρεπε να νοικιάσουν σπίτι αντί να ιδιοκατοικήσουν σε κάτι που ήδη υπάρχει στη γονική περιοχή, να χάσουν δηλαδή μια σειρά πλεονεκτήματα τα οποία τελικώς επιλέγουν συχνά να μη χάσουν. Φαίνεται, συνεπώς, ότι υπάρχουν διαφορετικές διαδικασίες που επιφέρουν μεταβολές στο χώρο της πόλης και στα σχήματα στεγαστικού διαχωρισμού σε διαφορετικά τμήματα της πόλης. Έτσι, η βαθμιαία μετακίνηση στα προάστια των υψηλών και μεσαίων κοινωνικών στρωμάτων δημιουργεί τις πιο ομοιογενείς κοινωνικά περιοχές της πόλης και με αυτόν τον τρόπο εντείνει τον κοινωνικό διαχωρισμό. Στην άλλη περίπτωση, τα νέα κοινωνικά ανερχόμενα νοικοκυριά, που προέρχονται από εργατικά στρώματα και παραμένουν στις περιοχές κατοικίας των γονιών τους, συμβάλλουν σε αύξηση της κοινωνικής ανάμιξης στις παραδοσιακές εργατικές περιοχές.

Επίσης, υπάρχει η τάση, που προς το παρόν τουλάχιστον δεν βλέπω να είναι μαζική, του «εξευγενισμού» κάποιων περιοχών στο κέντρο της πόλης. Για διάφορους λόγους,

στην Αθήνα τουλάχιστον αλλά και στη Θεσσαλονίκη, δεν υπάρχει σοβαρό αποτύπωμα τέτοιου «εξευγενισμού», παρά μόνο σε περιπτώσεις που συνδέεται με άλλες διαδικασίες και δραστηριότητες και όχι με την κατοικία. Συνεπώς, οι τάσεις όσον αφορά την αναδιαμόρφωση του στεγαστικού διαχωρισμού είναι πολλές και ποικίλες. Η κρίση έχει συμβάλει στην αναδιαμόρφωση αυτών των τάσεων, όχι τόσο με την επιτάχυνση, αλλά με την επιβράδυνσή τους. Για παράδειγμα: γενικώς τα νέα νοικοκυριά τείνουν να καθυστερούν την αυτονόμησή τους από τα γονικά νοικοκυριά. Πρόκειται για διαδικασία που είναι κλασσική στη Νότια Ευρώπη, και τώρα με την κρίση αυτή η παραμονή γίνεται ακόμα πιο μακρόχρονη. Δηλαδή, αυτή η στασιμότητα και ο συνολικότερος μαρασμός στην αγορά κατοικίας σημαίνουν και περιορισμένη στεγαστική και χωρική κινητικότητα. Και χωρίς αυτήν τη χωρική κινητικότητα είναι πολύ δύσκολο να υπάρξουν σημαντικές αλλαγές στα σχήματα του στεγαστικού διαχωρισμού.

Γεωργία Γεμενετζή. Όσον αφορά την πολεοδομική δομή και τη χωρική διάρθρωση της γης και των ακίνητων, βλέπουμε τάσεις ακύρωσης της ένταξης στο σχέδιο πόλεων μεγάλων εκτάσεων, είτε λόγω έλλειψης πόρων από τους Δήμους είτε και ακόμη διότι οι ίδιοι πολίτες δε θέλουν να συνεισφέρουν οικονομικά για να γίνουν, για παράδειγμα, τα έργα υποδομής, ή ακόμη και μια στροφή των πολεοδόμων και των

χωροτακτών που συντάσσουν τα χωροταξικά και πολεοδομικά σχέδια, δηλαδή να μην έχουν πια αυτήν την τάση να βάζουν μεγάλες εκτάσεις στο σχέδιο πόλης;

Θωμάς Μαλούτας. Νομίζω ότι αν υπάρχει κάποια εξέλιξη που να συνδέεται με την κρίση είναι και πάλι η μείωση, τη στιγμή που δεν κινείται τίποτα. Δεν υπάρχει πίεση για κινήσεις που θα διευθετούσαν αυτό που μένει να γίνει. Τα πράγματα και σε αυτό το επίπεδο βρίσκονται σε μια στάση αναμονής.

Γεωργία Γεμενετζή. Μπορεί αυτό να αποτελέσει μια ευκαιρία για αλλαγή νοοτροπίας όσον αφορά τον σχεδιασμό, όταν η κρίση παρέλθει;

Θωμάς Μαλούτας. Για την ώρα δεν νομίζω ότι υπάρχει συνειδητοποίηση αρνητικών καταστάσεων του παρελθόντος που να βγαίνει μέσα από τη σημερινή κατάσταση. Απλώς υπάρχει ένα σταμάτημα διαδικασιών και σε αυτό το επίπεδο και δεν νομίζω ότι έχει αναπτυχθεί κάποια ιδιαίτερη συζήτηση επί αυτών των ζητημάτων με αφορμή την κρίση.

Γεωργία Γεμενετζή. Τα τελευταία χρόνια παρατηρείται ενίσχυση των τάσεων συλλογικότητας, για παράδειγμα, μέσα από δράσεις που αφορούν στην ποιοτική αναβάθμιση του αστικού περιβάλλοντος, όπως η δημιουργία χώρων πράσινου (μικρά

πάρκα, παιδικές χαρές), ή στην αστική γεωργία. Πώς νομίζετε ότι τέτοιες δράσεις σχετίζονται με την οικονομική κρίση ή ότι θα μπορούσαν, κάτω από ορισμένες προϋποθέσεις, να αποτελέσουν ευκαιρία για την ενεργοποίηση μηχανισμών προστασίας του περιβάλλοντος ή την τόνωση της κοινωνικής συνοχής;

Θωμάς Μαλούτας. Μέσα σε συνθήκες κρίσης, όπου η αγορά μοιάζει να μην μπορεί να παίξει ρυθμιστικό ρόλο χωρίς να αφήνει τεράστια κενά και να δημιουργεί μεγάλα προβλήματα και όπου το κράτος μοιάζει να μην έχει τους πόρους για να καλύψει τα κενά και να διορθώσει τα προβλήματα που δημιουργεί η αγορά, οι νέες συλλογικότητες και πρωτοβουλίες στο χώρο της κοινωνικής οικονομίας, της κοινωνικής αλληλεγγύης και της προστασίας του περιβάλλοντος μοιάζουν μονόδρομος.

Οι νέες αυτές συλλογικότητες είναι εξαιρετικά πολύμορφες κοινωνικά και πολιτικά. Καλύπτουν ένα φάσμα που ξεκινά από την παραδοσιακή φιλανθρωπική δραστηριότητα (top-down), με πατερναλιστικά, διδακτικά και άλλα συναφή χαρακτηριστικά και φθάνουν σε πολύ πιο σύγχρονες συνεργατικές, συμμετοχικές και κινηματικές μορφές αλληλέγγυας δράσης. Η διοχέτευση όλης αυτής της δυναμικής προς μια κοινωνικά πιο αποτελεσματική κατεύθυνση δεν μπορεί να είναι ευθύνη των μεμονωμένων πρωτοβουλιών, που κάθε μία έχει τα θετικά στοιχεία και τις αδυναμίες

της. Εδώ, το ζήτημα είναι κατά πόσον πολιτικές δυνάμεις θα μπορέσουν να δημιουργήσουν ένα ηγεμονικό πολιτικό πλαίσιο μέσα στο οποίο να εντάξουν παραγωγικά αυτή τη δυναμική, να την ενισχύσουν και να της δώσουν μια προοπτική χωρίς να τη γραφειοκρατικοποιήσουν ή/και να την αποδυναμώσουν προσπαθώντας να την οικειοποιηθούν. Μια τέτοια κατεύθυνση θα μπορούσε να προσφέρει λύσεις γιατί βρισκόμαστε σε μια κατάσταση όπου ούτε η αγορά μπορεί να δώσει λύσεις, να ρυθμίσει τις κοινωνικές σχέσεις με τρόπο αποδεκτό, ούτε η ανασυγκρότηση του κλασικού κράτους πρόνοιας μοιάζει αυτή τη στιγμή εφικτή, διότι δεν υπάρχουν οι πόροι να μπορέσει κανείς να το αναστήσει και μάλιστα σε μια χώρα που παραδοσιακά δεν είχε ιδιαίτερες προνοιακές δομές για να πατήσει επάνω. Συνεπώς, χρειάζεται αυτήν τη συμβολή της κοινωνίας των πολιτών, αυτή η συμμετοχική στροφή προς διαδικασίες κοινωνικής οικονομίας, αλλά χρειάζεται και να ενταχθούν μέσα σε ένα ευρύτερο πλαίσιο που να οδηγεί σε μια θετική προοπτική και που να μπορεί κανείς να χτίσει πάνω σε αυτή ώστε να μην είναι απλώς ένα πάτημα για τη μετά την κρίση εποχή και, μετά την κρίση, να βρεθούμε πάλι στα ίδια.

Το λιγότερο που θα μπορούσε κανείς να αναμένει από τις νέες αυτές συλλογικότητες που αναπτύσσονται μέσα στην κρίση είναι να αποτελέσουν μικρές σανίδες σωτηρίας

που θα διευκολύνουν τη μετάβαση για ορισμένους και σε ορισμένες περιοχές στην μετά την κρίση εποχή. Περισσότερα θα μπορούσε κανείς να περιμένει εφόσον όλη αυτή η δυναμική εγγράφεται μέσα σε ένα νέο όραμα κοινωνίας που θα βασίζεται στην αλληλεγγύη και όχι στον ανταγωνισμό.

Ας πάρουμε το παράδειγμα της κατοικίας. Η κρίση έχει δημιουργήσει προϋποθέσεις ώστε ομάδες με διαφορετικά κατά παράδοση συμφέροντα (όπως η μεγάλη πλειονότητα των ενοικιαστών και των ιδιοκτητών ενοικιαζόμενων ακινήτων) να αντιμετωπίζουν έντονα προβλήματα που, ως ένα βαθμό, να μπορούν να διευθετηθούν με τρόπους αμοιβαία επωφελείς. Οι πρώτοι έχουν δει τα εισοδήματά τους να μειώνονται, κάτι που είτε αυξάνει το ποσοστό εισοδήματός τους που πρέπει να δαπανούν για στέγαση, είτε τους αναγκάζει σε αλλαγές (μετακίνηση σε μικρότερη κατοικία, συγκατοίκηση με άλλους κ.λπ.) ή, σε ορισμένες περιπτώσεις, τους οδηγεί σε οριακές καταστάσεις και την αστεγία. Από την άλλη πλευρά, οι μικροϊδιοκτήτες ακινήτων βλέπουν το σχετικό εισόδημά τους να γίνεται επισφαλές καθώς η ζήτηση γίνεται ασθενέστερη, ενώ παράλληλα πολλαπλασιάζονται οι φορολογικές τους επιβαρύνσεις με την αλλαγή της λογικής φορολόγησης της ακίνητης περιουσίας. Ένας τρόπος είναι να αφεθεί η κατάσταση αυτή να επιλυθεί από την αγορά, κάτι που σημαίνει ότι κάποιοι ενοικιαστές και

μικροϊδιοκτήτες θα τα βρουν μεταξύ τους και κάποιοι άλλοι όχι, μέχρι η κατάσταση στην αγορά στέγης να επανέλθει σε πιο ομαλή κατάσταση. Ένας άλλος τρόπος είναι να διαμορφωθεί μια συνολικότερη λύση, η οποία θα δίνει τη δυνατότητα στους μικροϊδιοκτήτες να παράσχουν για ένα διάστημα το ακίνητό τους για κοινωνική κατοικία ή άλλη κοινωνική χρήση έναντι της φορολογικής τους υποχρέωσης και ενός σημαντικά χαμηλότερου ενοικίου. Αυτός ο χωρικά διάσπαρτος τομέας ενοικιαζόμενης κοινωνικής κατοικίας, που δεν αναπτύχθηκε ποτέ στην Ελλάδα, θα μπορεί να είναι προσβάσιμος σε πολλές ομάδες που δεν μπορούν εύκολα να στεγαστούν υπό τις παρούσες συνθήκες στη βάση χαμηλότερου ενοικίου ή/και προσφοράς κοινωνικής εργασίας στην τοπική κοινότητα. Ο ρόλος που μπορεί να παίξει η μικρή ιδιοκτησία στην ανάπτυξη ενός τομέα ενοικιαζόμενης κοινωνικής κατοικίας (ο οποίος στην Ελλάδα δεν αναπτύχθηκε ποτέ) δημιουργεί κάποιες θετικές προοπτικές και για τις δύο πλευρές, δηλαδή για τους μικροϊδιοκτήτες που κινδυνεύουν να χάσουν την περιουσία τους, αλλά και για τις ευάλωτες κοινωνικές ομάδες που κινδυνεύουν να μείνουν χωρίς στέγη. Από τη μια πλευρά, να μη χάσεις τη μικροϊδιοκτησία σου, αρκούμενος σε ένα αρκετά μικρότερο αντίτιμο σε σχέση με παλαιότερα και, από την άλλη, να αποκτήσεις πρόσβαση σε κατοικία και με εχέγγυα ότι θα μπορείς να μείνεις για

υπολογίσιμο χρονικό διάστημα, και όχι ότι μόλις αλλάξουν τα πράγματα θα πρέπει να φύγεις. Και αυτό το δικαίωμα να το αποκτήας έναντι κάποιας προσφοράς και από την πλευρά σου στο κοινωνικό σύνολο –εφόσον μπορείς να το κάνεις– που θα μπορούσε να είναι κοινωνική εργασία της μίας ή της άλλης μορφής ανάλογα και με τις προδιαγραφές του καθενός. Με τον τρόπο αυτό η μικρή ατομική ιδιοκτησία στην κατοικία, που χρησιμοποιήθηκε μεταπολεμικά ως βασικό όπλο για την κατοχύρωση και εδραίωση ενός συντηρητικού πολιτικού τοπίου, σήμερα θα μπορούσε να είναι ο πρακτικός συνδετικός κρίκος για μια κοινωνική και πολιτική συμμαχία μεταξύ χαμηλών μεσαίων και εργατικών και άλλων λαϊκών στρωμάτων προς ένα αλληλέγγυο μέλλον.

Γεωργία Γεμενετζή. Δε θα απαιτούσε, όμως, τη μεσολάβηση κάποιου ενδιάμεσου φορέα;

Θωμάς Μαλούτας. Απαιτεί τη δυνατότητα κάποιων πολιτικών μορφωμάτων να θέσουν ένα τέτοιο πλαίσιο, που σημαίνει ότι, και ιδεολογικά να συνεγείρουν και πολιτικά να ερεθίσουν αυτόν τον κόσμο και να τον πείσουν ότι ενισχύοντας τέτοιες διαδικασίες βοηθούμε την επικράτηση πραγματικά κοινωνικά αλληλέγγυων συμπεριφορών, στο πλαίσιο των οποίων ο ένας βλέπει τον άλλο

σαν κομμάτι της λύσης και όχι σαν κομμάτι ενός προβλήματος. Έχουμε πολλές τέτοιες κινήσεις στο χαμηλό επίπεδο στη γειτονιά, όπως τα κοινωνικά ιατρεία και πολλές ανάλογες θετικές πρωτοβουλίες. Δε θα πρέπει κανείς να προσπαθεί να αναλύσει μίξερα τα θετικά και τα αρνητικά σημεία της καθεμιάς, αλλά κάπου να μπορέσει να τις εντάξει σε ένα γενικότερο πλαίσιο και να τους δώσει μία προοπτική, γιατί όλα αυτά έχουν και αδυναμίες εξ' ορισμού. Ωστόσο, πολιτικά και κοινωνικά το ζητούμενο δεν είναι το καθένα ξεχωριστά να έχει πολιτική καθαρότητα, αλλά να οδηγούν κάπου όλα μαζί.

Γεωργία Γεμενετζή. Πιστεύετε πως οι υποχρεωτικές διαρθρωτικές μεταβολές που συντελούνται ή επίκεινται ως αποτέλεσμα των δεσμεύσεων της Ελλάδας, όπως η απλοποίηση των διαδικασιών περιβαλλοντικής αδειοδότησης, η αλλαγή του συστήματος χωρικού σχεδιασμού, η υποστέλεχωση ή/και κατάργηση ορισμένων φορέων (ΟΡΘΕ, ΟΡΣΑ, ΕΑΧΑ Α.Ε.) θα έχει κρίσιμης σημασίας επιπτώσεις στο αστικό περιβάλλον;

Θωμάς Μαλούτας. Οι μεταβολές αυτές εγγράφονται στη λογική της πλήρους απορρύθμισης που υποτίθεται ότι θα καταστήσει τη χώρα ελκυστικότερη στις ξένες επενδύσεις. Αυτά συμβαίνουν μάλιστα σε μια χώρα με σχετικά περιορισμένο οπλοστάσιο ρυθμίσεων περιβαλλοντικής και κοινωνικής προστασίας.

Έχω την αίσθηση ότι οι δυσμενείς περιβαλλοντικές επιπτώσεις θα είναι πολύ μεγαλύτερες στον εξωαστικό χώρο, καθώς στο εσωτερικό των πόλεων υπάρχουν άλλοι ανασχετικοί παράγοντες (όπως η μεγάλη κατάτμηση της ιδιοκτησίας της γης) που λειτουργούν ανασταλτικά με πολλούς τρόπους. Ωστόσο, αν προχωρήσουν, όπως φαίνεται, μεγάλες παρεμβάσεις όπως στο Ελληνικό, οι δυσμενείς επιπτώσεις θα είναι πολλαπλές και σημαντικές και μέσα στον αστικό χώρο.

Όσον αφορά τον χωρικό σχεδιασμό, μοιάζει να πηγαίνουμε σε ένα ακόμα μεγαλύτερο *laisser faire*, ενώ ήδη είμαστε αποσπασματικοί και σημειακοί στις παρεμβάσεις. Η κατάργηση ορισμένων οργανισμών, όπως του ΟΡΘΕ ή του ΟΕΚ θα χειροτερέψει ακόμη περισσότερο την κατάσταση, καθώς κινείται μέσα σε μια λογική, η οποία τελικά είναι περισσότερο ιδεολογική, παρά πραγματιστική.

Γεωργία Γεμενετζή. Θεωρείτε ότι η οικονομική κρίση έχει επηρεάσει τη σχέση της πόλης με το φυσικό περιβάλλον, όσον αφορά κυρίως την κατανάλωση των φυσικών πόρων και τις εκπομπές αερίων ρύπων; Οι συνέπειες για το μεταβολισμό της πόλης είναι μόνο αρνητικές ή, ενδεχόμενα, υπάρχουν και κάποιες θετικές εξελίξεις;

Θωμάς Μαλούτας. Είναι γνωστές οι αρνητικές επιπτώσεις από την καύση

ακατάλληλων υλικών, αλλά και ξύλων, από τα πολλά νοικοκυριά που δεν μπορούν να θερμάνουν την κατοικία τους με πετρέλαιο. Από την άλλη, η κρίση οδήγησε και σε σημαντικό περιορισμό της χρήσης των ΙΧ (κάτι που εν μέρει αφορά το κόστος χρήσης, αλλά κυρίως προκαλείται από το υψηλό ποσοστό των ανέργων που δεν έχουν πλέον και λόγο να μετακινηθούν καθημερινά).

Με την έννοια αυτή τόσο οι θετικές όσο και οι αρνητικές επιπτώσεις μοιάζουν συγκυριακές. Το ζήτημα είναι κατά πόσο είναι δυνατόν οι θετικές επιπτώσεις να μπορέσουν να πάρουν μια πιο μακροχρόνια προοπτική διαμορφώνοντας συνθήκες για μια σταθερή προτίμηση στα μέσα μαζικής μεταφοράς.

Γεωργία Γεμενετζή. Σας ευχαριστώ παρά πολύ, ήσασταν ιδιαίτερα κατατοπιστικός.